

KONGRESI, SIMPOZIJ, DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

KATOLIŠKA CERKEV IN KATOLIČANI V SLOVENSKI POLITIKI IN KULTURI 1890–1941

Simpozij Slovenske matice, Ljubljana 23.–25. november 1992.

V Slovenskem političnem prebujanju, ki je pripeljalo do samostojne slovenske države, ima ugleden delež tudi Slovenska matica. Zlasti od sredine osemdesetih let dalje je izpeljala vrsto akcij, ki so zahtevale nemalo političnega poguma. V tak sklop je sodila tudi organizacija simpozija Cerkev in slovenska kultura od konca 18. do konca 19. stoletja, ki je bil marca 1988. Lanskoletno nadaljevanje te prireditve ni moglo več zbuditi tolikšnega zanimanja kot takrat, saj so se politične razmere zelo spremenile, koristilo pa je simpoziju, saj je potekal v bistveno bolj sprošenem ozračju. Pogrešali smo tudi nekatere »veličine«, ki so takrat še bdele nad idejnostjo nekaterih mati-čnih prireditev. Tokratni simpozij je bil razdeljen v tri vsebinske sklope: pravni položaj, nazorske in duhovne usmeritve Cerkev in slovenskih katoličanov, kulturna ustvarjalnost. Na programu je bilo 20 referentov, vsi so se simpoziju udeležili. Neposredni organizatorji dr. France M. Dolinar, dr. Joža Mahnič in prof. dr. Peter Vodopivec kljub temu niso bili zadovoljni, saj sta dva referenta tik pred tiskanjem vabil obljubljeni sodelovanje odrekla.

Že sam naslov simpozija nosi v sebi nekatere pasti. Kaj je katoliška cerkev in kaj so katoličani. So prvo kler in stavbe, drugo dejanski ali navidezni verniki? So katoliška cerkev prvo dvoje ter politiki SLS? Ali bi lahko obstajala katoliška cerkev brez katoličanov? So katoličani v slovenski politiki le tisti, ki delujejo v okviru klerikalne stranke? Prepričani smo, da organizatorji prireditve niso imeli teh dilem, nekaj zmede pa je bilo opaziti pri nekaterih referentih. Drug problem, ki se pojavi na takem simpoziju, je število referentov. Nekateri očitno ne zmorejo osnovnih matematičnih operacij ali pa so preveč zaverovani v pomembnost tematike, ki jo obravnavajo. Prebrati na takem simpoziju samo uvod in eno izmed poglavij je dokaj neodgovorno, predvsem pa že vnaprej onemogoča diskusijo. Na eventuelne pripombe odzvanja stalni refren: »Vse to je napisano, vendar sem imel premalo časa.« Bistveno bi taki referenti doprinesli k uspehu simpozija, če bi poslušalce seznanjali le s svojimi novimi dognanji ali pa problemi, na katere so naleteli pri svojem delu. Tako bi lahko tudi težišče prireditve prenesli na diskusijo. Glede na probleme, ki jih je simpozij obravnaval, bi te moralo biti bistveno več. Res je sicer, da je tokrat, zlasti v okviru drugega sklopa, niti ni bilo tako malo, vendar bi je moralo biti v resnici več. Vzrokov za to ne gre pripisovati organizatorjem simpozija, pač pa našim duhovnim razmeram in v njih prevladujočim navadam, ko ni bilo pomembno, kaj je bilo v diskusiji povedano, ampak kdo je povedal. Zelo neprijetno je poslušati tudi diskutante, ki neprestano čutijo potrebo, da ocenjujejo referente. Veliko bolj korektno je navajati predvsem protiteze ali prezrta dejstva, na pa poslušati, dobro, zelo dobro . . . Referenti ne samo da niso otroci, tudi prevzetih obveznosti običajno ne razumejo kot opravljanje izpita.

Že prvi referent Sergij Vilfan je dal jasno slutiti, da nekateri predavatelji ne mislijo vztrajati na doslej uveljavljenih ocenah. Poslušateljem je predstavil vrsto ugotovitev, ki jih nekateri ne bodo prav z veseljem sprejeli, saj se jim bodo mnogi konstrukti podrli. Z dejstvi je pokazal, kako zmotne so predstave tistih, ki poudarjajo harmonijo med Habsburžani in katoliško cerkvijo. Na eni strani je trdoživost jožefinskih nazorov, na drugi strani prizadevanje Cerkev v smislu njenih struktur in vernikov, da postanejo političen subjekt. Mnogi to razumejo kot klerikalizem. V resnici gre za drug pojav. Nihče ne želi biti zaradi svojih nazorov drugorazreden državljan. Vsak pričakuje, da so različni politični nazori legitimni. Volitve določijo, v imenu katerih bo zmagovita stran vodila družbo. Referat Državno cerkveno pravo je poslušalcem poleg težavnosti in zapletenosti obravnavanih vprašanj ostal v spominu tudi zaradi zaključnih poudarkov: »Dvotirnost med državnim in cerkvenim vrhom je pripeljala do parlamentarizma in demokracije. To bi kazalo izrabiti tudi v naši prihodnosti«.

Janko Pleterski je v referatu Katoliška ali nacionalna, narodna ali ljudska stranka opozoril, da je nastanek političnega gibanja s katoliškim predznakom na Slovenskem rezultat splošnega evropskega razvoja. To dejstvo je za mnoge težko sprejemljivo. V našem času opažamo zanimivo simbiozo dveh, idejno nasprotnih ideoloških skupin, ki pa sta si v bistvu zelo sorodni. Ena zahteva nekakšno novo slogaštvo, druga oefarstvo. Obe sta nedemokratični. Prikazovanje Mahniča, ki je ločil duhove, kot idejnega začetnika državljanske vojne, kar so v preteklosti nekateri poizkušali, je zato neresno in demagoško. Pleterski je opozoril tudi na prizadevanje SLS za dobrobit vseh stanov in za demokratizacijo družbe. Pri poslušanju tega referata kot tudi naslednjega (Srečo Dragoš) (Eks)centričnost slovenskega katoliškega gibanja, se je zastavilo tudi vprašanje, kako ločiti socialni nauk Cerkev oziroma katoličanov od strankarske dejavnosti. Tako Dragoš kot Vinko Potočnik, ki je govoril o Kreku in socialni misli pri slovenskih katoličanih, sta probleme bolj odpirala kot jih

skušala analizirati in razreševati. Tomaž Simčič je predstavil krščanskosocialni aktivizem Andreja Gosarja. Naključje je nanese, da je bila istega dne predstavljena v Ljubljani tudi referentova knjiga o Gosarju. Ker je aktualiziral nekatere njegove nazore in ker je pri slovenski krščanski demokraciji glede na njene predhodnike čutili pomanjkanje idejnega in socialnega kompasa, je bil referat zelo sodoben, vsebinsko usklajen s tedanjim političnim trenutkom na Slovenskem. Gosar po pristopu do problemov svojega časa spominja na Kreka, vendar se od njega tudi zelo loči. Je predvsem mislec in znanstvenik, Kreku pa je bila bližja praksa, organizacija in politika.

Drugega dne je navzoče najprej segrel Joško Pirc, ki je govoril o utopiji »nove krščanske družbe«. Ta specialist za Aleša Ušeničnika (kot profesor živi in dela v Rimu) je na svoj značilni čustven, hkrati pa zelo neusmiljen pristop k problemu analiziral socialne ideje Cerkve 20. stoletja. Opozoril je na pretirano in škodljivo iskanje rešitev za sodobne probleme v preteklosti, v modelih, ki jih je čas povozil. Poudaril je pomen II. vatikanskega koncila in nekaterih papeževih enciklik. Janez Juhant je problematiko še nekoliko zaostрил, ko je spregovoril o nekaterih duhovnih strujanjih. Glede filozofskih vsebin in idejnih vplivov je zlasti opozarjal na mladinsko gibanje. Očitno je prav v njih nastalo mnogo tistega, kar je vplivalo na naš politični razvoj vse do nedavnega. Zanimivo pa je, da se naše vedenje o teh vprašanjih že nekaj let bistveno ne spreminja. Tine Hribar je govoril o razmerju med Vebrom in Učeničnikom v času med obema vojnoma. Poudaril je, da je prehod prvega na katoliško stran škodil razvoju filozofije na Slovenskem. Metod Benedik je v referatu Slovenske teološka misel na prelomu stoletij opozarjal na naše takratno nezaostajanje za Evropo. Nekateri, kot npr. Franc Grivec, so bili že daleč pred časom, saj je njegove nazore dokončno potrdil šele II. vatikanski koncil.

Za tema dvema referatoma, ki smo ju navedli po programu, sicer pa sta bila prebrana v obratnem vrstnem redu, je sledilo eno osrednjih predavanj tega trodnevnega simpozija: Praktično duhovno oblikovanje slovenskega katoličana (France M. Dolinar). V nasprotju z mnogimi, ki so obravnavali predvsem posameznike, je Dolinar obravnaval katoličane kot celoto, kot vernike. Poudaril je, da so bile med njimi tudi velike osebnosti, vendar je treba pogledati predvsem vprašanje verske vzgoje ljudstva. Čeprav je ta potekala na številnih nivojih, od kateheze v šoli preko raznih družb in bratovščin do misijonskega gibanja, ni dala rezultatov, ki bi bili sposobni preprečiti tragedijo bratomorne vojne. Razgibanega verskega in duhovnega življenja so se udeleževale predvsem razne ožje povezane stanovske družbe in mladinske skupine, ki pa niso vsevale prekasiti naroda kot celote. Proces sodobnega duhovnega oblikovanja slovenskega katoličana, ki je bil dolgoročno zastavljen, so neprestano ovirale težke gospodarske in politične razmere, vojna pa ga je ustavila v trenutku, ko je bil najbolj ranljiv. Tematika vsekakor še ni izčrpana, še več. Raziskovanje vernosti pri Slovencih ostaja ena velikih nalog humanističnih in družbenih znanosti na Slovenskem. Zgodovinarji tega zapletenega vprašanja sami ne bodo mogli rešiti. Do pravih odgovorov pa ne bo mogoče priti, če ne bodo upoštevana tudi nekatoliško in protikatoliško usmerjena gibanja in institucije. Izogniti se ne bomo smeli nobenemu vprašanju, tudi posledicam »protiklerikalno« naravnane slovenske univerze. Ali ni še danes zastrašujoče, da imamo vrsto odlično izobraženih mladih intelektualcev, ki so se pripravljeno na onemoglosti zavzemati za razne obrobne družbene skupine, zgubijo pa razsodnost, ko katoličani kot taki zahtevajo enakopraven položaj v družbi. Kot raziskavo v tej smeri lahko smatramo prispevek Andreja Vovka, ki je govoril o katoliškem šolstvu v prvi polovici 20. stoletja. Predstavil je njegovo mrežo, opozoril na odličnega pedagoga Ozvalda in Gogalo, zaradi pomanjkanja časa pa je moral opustiti prikaz rezultatov tega šolstva. Tu zavzema gotovo odlično mesto tudi salezijansko strokovno izobraževanje, ki je marsikateremu fantu omogočilo človeka vredno življenje.

Tretji dan simpozija je bil zaradi kar devetih referatov dokaj prizadet. Na vrsti so bile namreč teme, ki se vrsti Slovencev zdijo najbolj pomembne: Jože Pogačnik je prikazal razvoj misli o literaturi, Joža Mahnič razmerje novejšega leposlovja do religije in Cerkve, Marijan Smolik katoliško revialno in založniško dejavnost, Janko Moder slovenske jezikoslovce, Darko Dolinar vlogo religioznega faktorja v literarni vedi, Vasilij Melik katoličane zgodovinarje, Zmaga Kumer delež katoličanov v slovenskem narodopisju, Emilijan Cevc likovno umetnost v obdobju 1890–1941 in Edo Škulj muzike in muzikologe. Nekateri referati so bili zelo faktografski, Dolinarjev med vsemi najbolj abstrakten. Poslušalec je lahko na podlagi nanizanih podatkov dojel grobost vojne in povojnega obdobja za katoliški tisk. Pred njim sta zasijala jezikoslovca Škrabec in Šolar, spoznal je sodobnost znanstvenih metod zgodovinarjev Benkoviča, Grudna in Mala, delež organista Kramarja pri zbiranju slovenskih ljudskih pesmi. Skoraj vedno blagi in prizanesljivi Cevc je presenetil z nenavadno ostrino v oceni likovnih dosežkov. Škulj je pokazal, kaj so prispevali v slovensko glasbeno zakladnico gojenci orglarske šole, ki je 1945. leta morala prenehati z delom. Ne zaradi referentov ampak zaradi vsebine je bil ta dan simpozija še najbolj političen. Politike ni bilo čutiti toliko v prikazu oseb in dejavnosti ampak zaradi usode, ki jo je tem ljudem določila vojna in povojna politika na Slovenskem. Prav ta del simpozija najbolj izrazito zahteva nadaljevanje. Pričakovati je, da bo zbornik s tega posvetovanja vzbudil nemalo polemike. Upajmo, da bo vodstvo Matice čez nekaj let zbralo dovolj volje in našlo približno tak krog ljudi kot tokrat.

V uvodu na ta prikaz poteka simpozija smo že omenili nekatere težave, s katerimi so se morali spopasti organizatorji. Naj nam bo dovoljeno zapisati samo še eno. Referenti vse preveč opazujejo življenje na Slovenskem iz ljubljanskega oziroma kranjskega zornega kota. Na tem simpoziju smo pričakovali nekoliko več pozornosti do mariborskega bogoslovja, ker je bilo to v času med obema vojnama bistveno različno od ljubljanskega (Kocbek, Lampret, Brilej, Šmon . . .). Tu so, vsaj zaenkrat, še vedno tudi Trst, Gorica, Celovec. Upoštevatni bo treba tudi Slovence v politični in ekonomski emigraciji.

Stane Granda

RIM IN BEOGRAD. LETA HLADNE VOJNE 1948–1956

Mednarodni simpozij, Trst 27.–28. novembra 1992.

Vprašanja povojne zgodovine Trsta, Italije in Jugoslavije navdušujejo in zaposlujejo strokovnjake historigričnih diplomatskih ved ciklično vsakih nekaj let. Promotorji teh študijskih sestankov so v glavnem zgodovinski inštituti v deželi Furlaniji-Julijski Krajini, ki jih ta problematika izredno zanima. Kot je Deželni inštitut Gramsci pred skoraj desetletjem pripravil simpozij na temo »Trst 1941–1947«, tako je tudi tokrat v začetku devetdesetih let definiral svoje interese v znanstvenem sestanku z naslovom »Rim in Beograd. Leta hladne vojne 1948–1956«. O seminarskem vodenju tega zanimivega srečanja so se organizatorji odločili zaradi pertinenčnih vprašanj dnevne politizacije omenjenih tem, ki bi jih lahko javna oblika simpozija spodbudila. Žato je bil ta intenzivni kolokvij namenjen le strokovni javnosti in specializiranim novinarjem, ki so v zaprtem krogu poslušali nad trinajst referatov z različno tematiko in na različnih nivojih znanja. Že ekstrapolacija naslova tega srečanja nam pove, da je bila vsebina kolokvija ciljna raziskava o zelo zapletenem času naše polpretekle zgodovine. Segmente različnih stratifikacij tega mozaika so organizatorji razdelili na tri logične sklope in sicer na mednarodni oris dogodkov, na vlogo komunistov v obravnavanem času, ter na vlogo časopisja pri razpletu celotnega problema v tistih časih. K referiranju, ki je bilo načrtovano na sodoben način z natisnjenimi referati in s krajšimi povzetki avtorjev in kjer je bilo veliko prostora prepuščeno diskusiji, so organizatorji, med katerimi izstopa vloga prof. Giuseppe Petronija, povabili znana imena zgodovinarjev, ki se specialno ukvarjajo z zgodovino mednarodnih odnosov in diplomacije. Gre seveda za posebno vejo zgodovinopisja, ki velika vprašanja geostrateških delitev Evrope in sveta analizira iz primarnih virov, ki tudi niso vedno na voljo vsem. Na srečanju so sodelovali: Raul Pupo z referatom o tržaškem vprašanju, Rade Petrović, ki je govoril o Italiji in Jugoslaviji na splošno, Jože Pirjevec, ki je v odnose med Rimom in Beogradom vpletel še Moskvo, Giampaolo Valdevit, ki je predstavil ameriško vizijo evropske varnosti, Antonio Varsori, ki je povedal marsikaj novega o angleški zunanji politiki, in Stefano Bianchini, ki je referiral o ravnotežjih na Balkanu. O italijanskih komunistih v tem času so spregovorili Marco Galeazzi, Gabriele d'Autilia in Francesco Privitera, medtem ko so o medijih referirali Roberto Spano, Pietro Di Loreto, Marisa Crevatin in Anna Bonalumi.

Meja med historigrično vedo in politično polemiko je pri podobnih srečanjih izredno labilna, vendar lahko tudi ta način pripomore k razkrivanju znanih in manj znanih navez na konvoju odločanja o interesnih sferah. Trst in jadransko vprašanje, ki sta bila v podtonu vseskozi prisotna v referatih in diskusiji, sta bila vrsto let v lokalnem in osrednjem zgodovinopisju vse preveč privilegiran observatorij nekega dogajanja, ki je (po ocenah strokovnjakov) imela svoje korenine v dogodkih pred in po prvi svetovni vojni. Žato je bilo tudi lokalno zgodovinopisje prepričano, da pomeni intenziven študij tržaških zgod in nezgod zadnjih 90 let tisti ključ, ki bo odprl vrata in strl vse nestrte orehe evropske zgodovine. Že prej Giampaolo Valdevit, kasneje pa tudi Jože Pirjevec nakazujeta – z odprtjem in konsultiranjem nekaterih pomembnih arhivskih fondov s tega področja v Londonu, Washingtonu in Moskvi – da se je mit o cetripetalnosti Trsta razblinil in da se je politika z veliko začetnico oblikovala v velikih centrih odločanja, daleč stran od tržaške burje. To ugotovitev so na tem simpoziju podprli še drugi in sčasoma postaja vse bolj jasno, da gre iskati vzroke teh kriz, daleč stran od tega mesta.

Osnovna rdeča nit dogajanj nam definira nekaj sklopov povojne zgodovine, ki so osnova za razumevanje celotnega dogajanja. Če so bila leta 1945–1948 čas izredno dramatičnih dohodkov med Italijo in Jugoslavijo, ki so jih zaznamovali predvsem pariška mirovna konferenca, nastanek Svobodnega tržaškega ozemlja ter globalna politika hladne vojne med Združenimi državami Amerike in Sovjetsko zvezo, je leto 1948 mejnik v teh skrajno skrhanih in napetih odnosih, ki izloča Titovo Jugoslavijo iz bloka vzhodnih komunističnih držav. Politika Združenih držav se prav po tem letu odloča, da podpre novi limes proti Moskvi, ki ga definira v novi jugoslovanski politiki Josipa Broza Tita. Italijanska politika teh let je bila po definiciji predavateljev povsem odrezana iz vidika pomembnejše regionalne sile in v tem smislu je Rim tudi plačeval davek velikim geostrateškim vprašanjem mednarodne konfrontacije. Beograd je vse bolj postajal privilegiran sogovornik Washingtona in Londona in tisti obrambni nasip, čez katerega Sovjetska zveza ni več smela, ne da bi riskirala atomsko konfrontacijo. Foster Dulles je, vključujoč Jugoslavijo v linijo prve obrambe